

EL PROJECTE «POBLES ABANDONATS. UNA HERÈNCIA UNIVERSAL PER AL CONEIXEMENT I DESENVOLUPAMENT DEL TERRITORI»

Resum

El projecte posa el focus en els pobles abandonats com a element d'estudi des d'una anàlisi interdisciplinària, transversal i comparativa territorialment. L'objectiu és disposar d'una perspectiva històrica àmplia i acurada per tal de presentar propostes de futur que serveixin per revertir processos de despoblament o desequilibri territorial perquè puguin servir d'eina de treball per a les administracions i els agents locals. Es tracta d'un projecte coral que compta amb la participació d'un elevat nombre d'investigadors i institucions.

Paraules clau: pobles abandonats, comparativa, interdisciplinària, transversal, despoblament, recerca aplicada, unitats de producció, anàlisi històrica.

Òscar Jané (UAB)

Maria Carme Jiménez
(IRMU)

Abstract: *The project «Abandoned villages. A universal heritage for the knowledge and development of the territory»*

The project places the focus on abandoned villages as a subject for study through an inter-disciplinary, transversal and regionally comparative analysis. The aim is to gain a broad, precise historical perspective in order to make proposals for the future aimed at reversing processes of depopulation or regional imbalance and to serve as a working tool for local authorities and actors. It is a choral project involving participation by a large number of researchers and institutions.

Key words: abandoned villages, comparative, inter-disciplinary, transversal, applied research, production units, historical analysis.

El projecte posa el focus en els pobles abandonats com a elements d'estudi des d'una anàlisi interdisciplinària i transversal. El punt de partida són estudis territorials que permetran fer la comparativa i disposar d'una perspectiva històrica per endegar propostes de futur que serveixin per revertir processos de despoblament o desequilibri territorial i que puguin ser traslladades a les administracions i treballades i debatudes amb els agents locals. És un projecte coral amb un elevat nombre d'investigadors i institucions implicades. Es pretén realitzar una aproximació al tema des de la recerca científica.

A mitjan 2018 es començava a gestar el projecte que aquí presentem i que ha motivat també que el Col·loqui d'enguany s'hagi centrat en els pobles abandonats en l'àmbit pirinenc. La idea parteix d'una experiència docent de la Universitat Autònoma de Barcelona en què els pobles abandonats es converteixen en un «laboratori a l'aire lliure» i són analitzats des de diferents disciplines: l'arqueologia, l'economia, la història, la geografia, l'antropologia..., amb la qual cosa s'obté un dibuix força complet del seu estat actual, del procés i causes de l'abandonament i de la vida en aquell espai.

Els territoris de parla catalana registren un elevat nombre de pobles abandonats, un fenomen que no és exclusiu d'ells, ja que també el trobem a la resta de la península i també a escala europea; és el que podríem denominar per les seves característiques com a «patrimoni adormit».

La tria de la denominació s'ha realitzat sota paràmetres europeus; *pobles abandonats* és la terminologia més recurrent i que més bé defineix l'objecte d'estudi: tots aquells pobles i unitats de població que han patit, en un moment o altre, un procés d'abandonament del seu territori i que s'ha traduït en diferents situacions com ara despoblament, semidespoblament, abandonament definitiu, reocupació, etc.

La proposta de projecte ens ha d'aportar una perspectiva històrica i realista per endegar propostes de futur per a les diferents zones d'estudi i disposar de les eines necessàries per a donar un nou ús a aquest patrimoni latent o en vies d'extinció.

Las dades demogràfiques posen en evidència el procés d'urbanització del país i un abandonament progressiu, i a voltes excessiu, de bona part del territori, eminentment rural. Els diversos intents privats i públics dels darrers anys per intentar recuperar o aprofitar aquests espais abandonats no sempre han donat els fruits esperats.

El que pretenem amb el projecte és realitzar una anàlisi del patrimoni humà, social i espacial, una radiografia de l'evolució del patrimoni europeu a l'escala del nostre territori (pirinenc i mediterrani alhora).

El nucli del projecte serà la realització d'un Inventari dels Pobles Abandonats (IPAb) a partir de la recerca documental i del treball de camp. Aquest inventari també tindrà en compte aspectes urbanístics i de creixement, així com tipologies arquitectòniques, econòmiques, socials, culturals, paisatgístiques, funcionals o d'ordenació del territori.

Un dels objectius del projecte serà explicar les múltiples casuístiques dels despoblaments i, en alguns casos, els fracassos de possibles repoblacions.

L'estudi d'aquestes transformacions ens permet valorar quines han estat les dinàmiques i posar-les en relació amb la situació socioeconòmica actual, i establir models de previsió i propostes d'accions executives per a afavorir el desenvolupament dels diferents territoris.

Per assolir aquests objectius, l'enfocament de l'estudi entorn dels processos de despoblament ha de ser transversal, interdisciplinari i sistemàtic, en els casos existents i en els mecanismes que poden donar com a fruit la recuperació o l'aprofitament segons les àrees d'influència.

Els espais territorials en què s'ha estructurat la recollida de dades i l'anàlisi segueix el model de les vegueries establert el 2017 pel que fa a Catalunya; i en la resta de territoris de parla catalana s'ha seguit el seu model d'estructuració territorial o l'establert com a unitats pels coordinadors territorials.

Els grups creats han estat: G1-Barcelona; G2-Penedès; G3-Catalunya Central; G4-Tarragona; G5-Girona i Catalunya del Nord; G6-Lleida i Franja mig (Llitària i Baix Cinca); G7-Terres de l'Ebre i Matarranya; G8-Cerdanya, Alt Urgell, Pallars Sobirà i Andorra; G9-Pallars Jussà, Ribagorça i Aran; G10-Nord de Castelló; G11-Comarques Centrals Interiors; G12-Comarques Centrals Valencianes; G13-Mallorca; G14-Menorca i G15-Eivissa.

A tall d'exemple, si analitzem un dels casos més importants, o més evidents per la seva visibilitat i concentració, el de l'Alt Pirineu, l'estudi previ de la situació ens dona les següents dades:

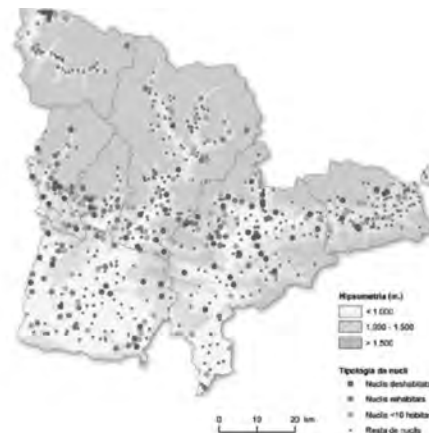
La població de l'Alt Pirineu ha passat entre 1857 i 2007 de 105.036 a 73.906 habitants, i tot i l'existència d'un cert redreçament econòmic al s. XXI, la recent crisi ha tingut conseqüències força negatives; així, del 2011 al 2017 hi ha hagut un descens demogràfic d'un 7 % (de 77.181 a 71.637 habitants). En 150 anys, l'Alt Pirineu i l'Aran ha perdut 1 de cada 3 habitants. I tot i que la densitat general és d'uns 12,5 hab./km², hi ha zones en què arriba a uns 4-5 hab./km². Finalment, més del 20 % de la seva població té 65 anys o més, i els infants de menys de 15 anys representen només el 13 % (2017).

Però, quins són els resultats que volem aconseguir amb el projecte? A continuació els detallem:

- Arribar a elaborar una diagnosi amb unes conclusions generals que ens permetin establir comparatives amb altres realitats a nivell europeu per tal de facilitar eines que permetin afrontar el futur.
- Que les diferents unitats/espais proposats per a l'estudi actuïn com a jaciments a l'aire lliure, espais per a la recerca des de diferents formes d'aproximació.
- Obtenir dades sobre els efectes reals de l'economia, la política, els comportaments socials i les ideologies esdevinguts durant els darrers 150 anys (i tenint en compte processos que poden remuntar-se a èpoques anteriors).

- Generar sinergies de treball cooperatiu entre la Universitat (recerca + innovació docent), els centres d'estudis de recerca local i comarcal (recerca + transferència de coneixement) i institucions públiques/privades amb l'objectiu d'incidir en la transformació del territori i que tingui incidència en la vida de les persones i en l'entorn en què viuen.
- Generar projectes que puguin derivar en activitat econòmica. Determinar si a partir de l'existència o proposta d'inversió de certs sectors (turístic, industrial, etc.) es poden projectar i incentivar àrees d'influència que afavoreixin les possibilitats de desenvolupament de territoris i, per extensió, l'aprofitament de poblaments fins ara abandonats.

Nombre de pobles abandonats o en perill d'abandonament.
 Font: Fundació del Món Rural.

Poblacions per percentatge respecte de la població total.
 Font: Wikipedia, Vilarrubla, Creative Commons (2009).

Es tracta, de fet, d'un projecte polièdric que pretén abordar el tema des de diferents perspectives, i és en aquest sentit que s'escau una col·laboració més àmplia, en què els actors del model d'innovació «4h+1» hi siguin presents: Recerca//Administració//Sector privat-industrial//ciutadania// Medi ambient.

Tanmateix, plantejem un projecte territorial participatiu que interpel·la tota la societat, i especialment les administracions i tots aquells agents actius que d'una manera o altra poden aportar solucions i eines per valoritzar el patrimoni socioeconòmic del conjunt dels territoris de parla catalana.

I, quines son les aplicabilitats que preveiem del projecte de present i de futur? En destacarem algunes: Projectes docents/universitaris amb la participació dels centres d'estudis; la realització del Col·loqui Internacional d'Estudis Transpirinencs els anys 2019 i 2021; un congrés internacional per difondre, donar visibilitat al projecte, establir comparatives i assolir solucions i eines conjuntes a escala europea (2022); recursos i aplicabilitat en Recerca/difusió; projecte interuniversitari; possible projecte europeu.

Per últim, el projecte parteix de la Universitat Autònoma de Barcelona, l'Institut Ramon Muntaner i la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. S'hi han sumat institucions com l'AADIPA, l'IDAPA, la Direcció General de Muntanya i Litoral, la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural, l'Institut d'Estudis Ilerdencs–Diputació de Lleida, la Diputació de Girona i el Museu de la Vida Rural.

I és que el projecte és impulsat per investigadors membres de centres d'estudis i de les universitats, per gent del món de la cultura i per tècnics d'entitats privades i de diferents col·legis professionals. En definitiva, s'ha bastit un projecte d'àmbit de territoris de parla catalana per treballar des del món local amb una perspectiva més general, atenent i entenent les casuístiques de cada territori; per atendre les particularitats però per poder arribar a disposar d'una diagnosi general de les causes de l'abandonament. Unes causes que obtindrem d'un estudi polièdric i transversal dels pobles abandonats com a «jaciments a l'aire lliure». El resultat ens permetrà disposar d'un informe aprofundit com a base per a fer propostes per a revertir el despoblament i per treballar tant amb les administracions com amb els agents econòmics, socials i culturals locals.